

Historikerens fortvilelse og heraldikerens glede

– Universitetsmuseets seglsamling

HENRIK VON ACHEN

I forbindelse med at Bergens Museum i 1831 ervervet en runestein fra Sogn, slo museets direksjon fast et prinsipp som fremdeles er aldeles utmerket for et universitetsmuseum. Når museet nå hadde fått en gjenstand inn i sine samlinger, mente man, «bør det ogsaa vide alt hvad der er mueligt at opspore om dens Historie». ¹ I tråd med dette storartede prinsipp meddeles her hva det har vært mulig å oppspore om museets seglsamling og dens tilblivelse.

Fig. 1 | By 9504 Furuskap, laget i 1912 og innredet med plass til 408 bakker i papp til seglavtrykk.
Foto: Adnan Icaic, Universitetsmuseet i Bergen.

Fig. 2 | Cornelis Norbertus Gysbrechts (ca. 1630 – ca. 1685) Vanitas-maleri fra omkring 1660, olje på lerret, 63,5 x 47,5 cm. Utsnittet viser en vegg der det henger en signetring i et grønt bånd og en rød lakkstang. Musées Royaux des Beaux Arts de Belgique i Brussel, inv. nr. 3905. Foto: Henrik von Achen.

Først omkring 1998 ble seglavtrykk og signeter m.m. formelt overført fra Bysamlingen til Mynt- og medaljesamlingen.² Jeg hadde da hatt ansvaret for mynt og medaljer siden 1988. Da jeg i 1987 begynte på museet med ansvar for by og kirke sto et stort furuskap med 394 bakker med seglavtrykk i Bysamlingens magasin. (Fig. 1) Det var museets seglsamling, og som restanse ga jeg skapet museumsnummer BY 9504 som «Den Grundtvigske seglsamling». Hvorfor fikk den dette navnet? Fordi det var det eneste navnet som fantes, skrevet på kanten av noen av de første bakkene, «Grundtvigs danske s[egl] s[amling]». Først i løpet av pandemi-sommeren 2021, da den unge nyansatte konservatoren for lengst var blitt en grånet professor, ble saken undersøkt nærmere.

Seglavtrykk

Ved «seglsamling» forstås en spesialsamling, der er dannet af originale seglavtrykk fjernet fra eller funnet borte fra deres opprinnelige sammenheng, av seglavtrykk tatt for å kunne

Fig. 3 | By 7055 Bergens Museums signet, ca. 25 mm i diameter; brukt fra rundt 1840 og frem til omkring 1880. Signetet trykkes ned i lakken og lager et speilvendt avtrykk. Dermed må signetet selv være speilvendt, slik at avtrykket, dvs. lakkseglet, viser motivet rettvendt. Tydeligst blir dette i innskriften: «SIGILLUM MUSEI BERGENSIS», det bergenske museums segl. Foto: Henrik von Achen.

Fig. 4 | Wilhelm Frimann Koren Christies personlige segl, brukt omkring 1835 i en av museets gamle protokoller. Christie-familiens våpenskjold er i gull et Andreaskors fulgt av femtakkete stjerner, alt i svart. Det er ingen hjem, men på en vulst to kornaks. Foto: Henrik von Achen.

inngå i en samling og av avstøpninger av segl. Av liknende karakter er samlinger av segltegninger o.l.»³

Læren om segl heter enten sfragistikk eller sigillografi. Universitetsmuseets seglsamling består stort sett av lakksegl. De ble brukt på brev sammen med underskriften for å dokumentere underskriftens ekthet. Brevskriveren presset sitt signet ned i smeltet lakk som vanligvis var rød, av og til svart. Lakk kom i stenger og var hensiktsmessig idet den holdt over en flamme straks smeltet og størknet igjen så godt som umiddelbart, uten å klistre til signetet. (Fig. 2) Lakken veiet lite, var holdbar, og var lett å bryte når mottakeren skulle lese sitt brev. Den som brukte signetet måtte uten å nøle straks presse stampelet ned i lakken før den størknet. Den som laget signetet, ofte en gullsmed, måtte på sin side bare huske på at motivet skulle utføres speilvendt, slik at avtrykket ble rettvendt. (Fig. 3) Til langt inn på 1800-tallet var slike lakksegl en del av vanlig korrespondanse, brukt av både borgerlige og adelige. Før Bergens Museum omkring 1840 fikk sitt eget signet, brukte grunnleggeren sitt personlige signet med Christie-våpenet. (Fig. 4) Universitetsmuseets seglsamling omfatter også en rekke signeter. Et slikt signet, enten det nå var på en ring eller som seglstamp, var strengt personlig. Det kunne imidlertid gå i arv fra far til sønn. I middelalderen ble signetet imidlertid ofte ødelagt når eieren døde, slik at det ikke kunne bukes til for eksempel å forfalske dokumenter.

Historikerens fortvilelse

Den 27. januar 1687 sendte tollere, strand- og havnefogd i Stavanger, Eschel Jacobsen Bierring (ca. 1630 – 1691) et brev. Under signaturen var det festet et rødt lakksegl med hans våpenskjold. Den 29. juni 1708 gjorde sogningen, proprietær Jens Jenssøn Bugge (1666 – 1738), nå kjøpmann og borger i Bergen, det samme. Den 6. juni 1744 skrev den nye (og siste) tyske presten på Kongsberg, Peter Henrich Cold (1715 – 1770) også et brev (Fig. 5), og endelig signerte stiftamtmann i Kristiansand, Fredrik Adeler (1700 – 1766) et brev den 22. juli 1758. Som Bierring, Bugge og Cold før ham presset også Adeler signetet med sitt våpenskjold ned i den røde lakken. Felles for disse brevene er at vi vet at de ble skrevet, av hvem de ble sendt samt når og hvor det skjedde. Men vi vet ingenting om innholdet. Vi har bare lakkseglene som ble klippet ut, mens selve brevene ble kastet. Dette kan nok gjøre historikeren fortvilt.

Seglsamlinger ble hovedsakelig skapt fra midten av 1800-årene, og det skjedde ved at man klippet ut lakkseglet av et brev, noterte (i beste fall) tid, sted og navn, beholdt seglavykket og kastet brevet. Kasserte dokumenter ble så solgt til

papirmøllene. Det lar seg ikke nekte at mengder av originaldokumenter gikk tapt på denne måten. Det norske riksarkiv omtaler sin egen samling seglavtrykk som «blitt til dels ved at seglene på 1800-tallet ble klippet av kasserte dokumenter, og dels ved at man har satt sammen flere mindre private seglsamlinger som Riksarkivet har overtatt». I dag ville vi kanskje si at denne håndfaste kassasjonspraksis ikke var helt uproblematisk, og at slike seglsamlinger derfor ideelt sett ikke burde ha blitt til. Det svimler litt når man tenker på at Riksarkivets seglsamling omfatter omtrent 90 000 seglavtrykk, stort sett fra perioden 1650 – 1850. Dette samme tidsrom dekkes også av Universitetsmuseets seglsamling i Bergen med sine rundt 7000 avtrykk.

Tidlig på 1840-tallet, få år før hovedparten av vår seglsamling ble til, hadde riksarkivar Henrik Wergeland begynte å ordne et nokså «kaospreget» riksarkiv på Akershus slott. Riksarkivaren var pålagt å foreta kassasjoner av arkivmateriale, men to av assistentene varslet departementet om en altfor slepphendt kassasjonspraksis. Kritikken mot Wergelands praksis var nok urettferdig. Han mente at det ikke var mulig å basere seg på tidkrevende vurderinger av hvert enkelt dokument; man måtte ha visse generelle og funksjonelle prinsipper.⁴ Det kan imidlertid ha betydd at hele kategorier av originalbrev ble stemplet som arkiv-uverdige. I 1841 foreslo riksarkivar Henrik Wergeland for eksempel kassasjon av materiale i tollregnskaper, og kanskje var det da denne typen dokument som seglavtrykket til toller Bierring hadde sittet på.⁵ (Fig. 6) Dermed kan vi imidlertid også oppfatte seglsamlingene mer

Fig. 5 | Den 5. juni 1744 satte Peter Henrich Cold sitt segl under et brev. Vi ser lakkseglet rett over resten av «paa Kongsberg 5te Juni». Vi ser også hva Hans Ernst Kinck noterte omkring 1850 for han kastet selve brevet: «Peter Henrich Cold tysk Præst til Bergstaden. Kongsberg 5/6 1744». Foto: Adnan Iagic, Universitetsmuseet i Bergen.

Fig. 6 | Eschel Jacobsen Bierrings segl fra brevet han sendte i 1687. Hans egenhendige underskrift sees rett over lakkseglet med et våpenskjold med et flammende hjerte i hvilket et øye. Hjelmtegnet er to vinger, de er flankert av hans initialer, E. B. Det var ikke uvanlig at brukeren med sine initialer gjorde familiens våpenskjold til sitt helt personlige segl, nå til å skjelne fra andre familiemedlemmers. Foto: Adnan Icaagic, Universitetsmuseet i Bergen.

Fig. 7 | Den Kinckske seglsamling, bakke 376. Hele tre segl over det grønne båndet hadde dette dokumentet fra Stavanger 1716. Det hadde altså flere sider, holdt sammen av snoren, kanskje et skjøte eller et skifte? Underskriverne var fra venstre byfogd Jørgen Wallendal (1675 – 1728), småkjøpmann og kirkeverge Christen Lauritsen Hilmand (ca. 1662 – 1735), og til sist sannsynligvis kjøpmann, skipsreder og overrådmann, Hermann Thomassen Høyer (ca. 1665 – 1738). Uten underskriftene, og navnet i Wallendals segl, ville det ikke vært mulig å identifisere de to første våpenskjoldene. Høyers våpen er et hjerte, holdt av en hånd utfra en sky. Det er ikke nevnt i Løvenskiolds heraldiske nøkkel 1978 som heller ikke har Hilmand eller Wallendal segl.

Foto: Adnan Icaagic, Universitetsmuseet i Bergen.

positivt. De er ikke knyttet til en kobling mellom interesse for seglavtrykket og kassasjon som sådan, men det dreiet seg om allerede dødsdømte dokumenter. Da kan man i hvert fall glede seg over at i det minste seglavtrykkene og deres proveniens ble tatt vare på. Da Hans Ernst Kinck var assistent ved Riksarkivet, 1849-1854, var historikeren Christian Chr. A. Lange (1810 – 1861) riksantikvar. I 1851 sikret Arkivkonvensjonen mellom Danmark og Norge at et stort antall verdifulle dokumenter ble overført til Riksarkivet. Det kan selvsagt være en forklaring på den manglende interessen for mengder av små norske hverdagslige dokumenter fra de seneste 200 årene, for eksempel de 22 sekkene med «i Pakker sammenbundtede Papirer» som i 1844 skulle kasseres.⁶ Og så må det selvsagte også erindres at brev fra 1700-årene ikke var spesielt gamle rundt 1850. Uansett må historikeren likevel beklage tapet av de minst 100 000 originaldokumentene som norske seglsamlinger dokumenterer ble kastet på midten av 1800-tallet. Hva var det for eksempel for et dokument med flere sider bundet sammen av grønn snor og forsynet med tre lakksegl som i 1716 ble produsert i Stavanger? Det vet vi ikke. I dag har vi bare underskriftene og seglavtrykkene til Jørgen Wallendal, Christen Hilmand og Hermann Thomassen Høyer. (Fig. 7)

Heraldikerens glede

Mens historikeren fortviler over tapt informasjon om alt mellom himmel og jord, gleder heraldikeren seg over fire originale lakksegl med tre borgerlige og et adelig våpen. Det adelige våpenet til den dansk-norske admiral Cort Adeler (opprinnelig telemarkingen Kurt Sivertsen) er kanskje velkjent nok, men Bierrings, Bugges og Colds borgerlige våpenskjold i mindre grad. Bierrings signet er typisk for

1600-tallet, sekskantet og nokså lite. Hans våpenskjold har et typisk barokt motiv med et brennende hjerte. Den tyske presten på Kongsberg førte et fælt, skjegget mannshode med lange ører i sitt skjold og som hjelmtegn. Colds og Adelsers signeter hadde den ovale formen som var den vanlige på 1700-tallet. Den heraldisk interesserte begeistres over å ha en variant av Bierring-våpenet som ikke finnes notert i Herman Løvenskjolds «Heraldisk nøkkel» fra 1978, nemlig et våpenskjold med et øye i det brennende hjertet, initialene E. B. i skjoldet, og vinger som hjelmtegn. Derimot er Cold på plass hos Løvenskjold med hodet med store ører, både i skjoldet og på hjelmen. Så kan man forfølge historien til de heraldiske motivene, vevd inn i personalhistorien, slik vi kan det med Coldevin-seglet fra 1750 (Fig. 8) eller Mathiesen-seglet fra 1798 (Fig. 9). Det seende hjerte er hentet fra from luthersk ikonografi, og kanskje forteller Bugges stubbe med blomstregrener at det gamle alltid blomstrer på ny. Under Fortuna på jordkloden flankert av seks tyrkiske vimpler var Adelsers våpen en hel CV i symbolform. Hvorfor pastor Cold førte et manshode med eselører, er uklart, spesielt fremt og geistlig var det jo ikke. Våpenskjoldene kunne ha symbolsk betydning, for eksempel vise til religionen eller handel, og noen kunne være såkalt «talende», dvs. utformet etter familienavnet. Byfogd og byskriver i Drammen, Jacob Wulfsberg (1751 – 1826), førte således en ulv og et berg i sitt skjold, slik det fremgår av et papirsegl, en presset oblat festet til dokumentet, brukt i 1800. (Fig. 10) Hvis familievåpenet hadde gått i arv, tenkte vel få på den symbolske betydning det dengang hadde hatt. Om signetet var skåret i en halvvedelstein eller gravert i edelt metall, var den viktigste verdien ved seglavtrykket uansett at det bidro til å dokumenterte underskriverens identitet. Vi får tro at presten på Kongsberg hadde arvet sitt våpenskjold og ikke funnet på det selv.

Heraldikken utgjøres av både figurer og farger. Faktisk er de eldste våpenskjold som oftest bare felter med ulike farger. Etter hvert som heraldikken opptrådte i flere sammenhenger, på bygninger, som lakksegl eller i bøker, fikk man behov for å kunne markere farger i ellers ensfargede fremstillinger. Dermed fikk man et system av skraveringer som indikerer farger og metall. Blant annet har vi loddrett skravering = rød; vannrett = blå; ingen = hvit (sølv); prikket = gul (gull). Vi gjenfinner undertiden hovedfargene angitt med slike skraveringer i våre seglavtrykk. Mange skjoldformer, figurer, initialer m.m. forteller om tidens stilidealer, barokk, rokokko og empire. Det fromme motiv på Abel-seglet ville ha passet godt til en sokneprest på Tysnes (Fig. 11), mens Rønnebergs segl er en morsom klassisistisk fantasi omkring initialen

Fig. 8 | Isach Jørgensen Coldevins (1724 – 1793) segl, brukt i 1750. På dette tidspunkt var han kaptejn, men giftet seg året etter og forlot hæren i 1752 for å konsentrere seg om å drive godset Dønnes på Dønna i Nordland som han hadde giftet seg til. Slekten Coldevin har ført flere våpenskjold, her i 1750 bruker Isak en stubbe med tre eikenøtter og et blad ut fra stubben. Hjelmtegnet er to ekorn vendt mot hverandre.

Foto: Adnan Içagic, Universitetsmuseet i Bergen.

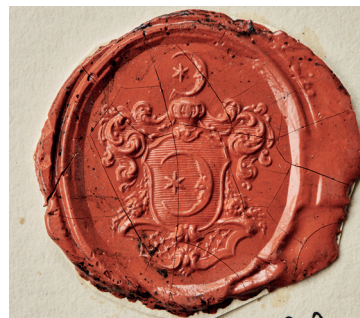

Fig. 9 | Seglavtrykk for Jørgen Mathiesen i Christiania, og sønnen Haagen, brukt i perioden 1758-1804. Seglet her ble brukt på et brev fra 1798 og viser i blått en stående måne i ny foran en sekstakket stjerne. Da er brukeren ikke Jørgen som Kinck noterte («J. Mathiesen Xania»), men sønnen Haagen (1759 – 1842), en av Christianias ledende trelasthandlere og rikeste borgere. Vi ser utfra skraveringen at skjoldet er blått. Vi kan derimot ikke se at halvmånen er i sølv og den sekstakkete stjernen i gull. Hjelmtegnet utgjøres av våpenskjoldets figurer. Under hjelmkledet henger blomsterguirlander, og selve skjoldet står på en konsoll i typisk rokkokko. Opprinnelig ble dette våpenskjoldet tatt i bruk av familien Mathiesen rundt 1650, hjelmtegnet er her i den utforming det fikk etter midten av 1700-årene. Stjernen er sekstakket, det finnes varianter med åtte takker. Månens ansiktsstrekk kom inn tidlig på 1700-tallet. Signetet som er brukt kjenner vi av omtalen i skiftet 1766 etter Jørgen Mathiesens enke: «et Crystal-Signet i Sølv forgylt indlagt». Selve signetet var altså skåret i krystall, og innfattet i et håndtak av forgylt sølv. Sønnen Haagen Mathiesen arvet og brukte det til i hvert fall 1804, men da moten nå hadde skiftet til empire fikk han i 1808 laget et nytt signet.

Foto: Adnan Içagic, Universitetsmuseet i Bergen.

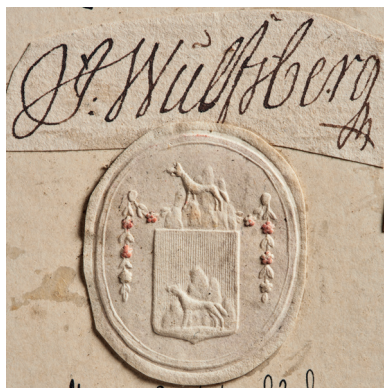

Fig. 10 | Papirsegl eller oblat for Jacob Wulfsberg, 1800. Selv uten hjelm har våpenskjoldet likevel et «hjelmtegn», nemlig det samme som våpenskjoldets figur: ulv og berg.

Foto: Adnan Icgagic, Universitetsmuseet i Bergen.

Fig. 11 | Seglet til Søren Abel (1698 – 1746), rådmann i Bergen, på et brev fra 1737. Våpenskjoldet i svart lakk viser Adam og Eva under treet med slangen, altså Syndefallet. Hjelmtegnet synes å være blomster. Det kan være hans far, Hans Abel som hadde funnet på motivet, han ble 1690 sokneprest på Tysnes i Sunnhordland. Ved å inkludere sitt navn gjorde Søren signetet til sitt helt personlige avtrykk.

Foto: Adnan Icgagic, Universitetsmuseet i Bergen.

«R» på et ovalt skjold. (Fig. 12) Og så vil jo heraldikerens begeistring over en seglsamling også skyldes den greie tilgang til nettopp lakkseglene, en hovedårsak til at slike samlinger ble laget – litt som om klippe frimerker av konvolutter. Nå slapp man å rote rundt på måfå i enorme arkiver for å lete etter segl, men hadde alt samlet på ett brett, pent og pyntelig organisert alfabetisk etter familienavn. I 1825 var en del av Christies begrunnelse for overhodet å grunnlegge et museum i Bergen faktisk å gjøre tilgangen på ulike forekomster «lett og behagelig» for forskerne, som nå slapp besværlige reiser.⁷ Vi kan også merke oss at da Bergens Museum ønsket seg seglavtrykk, var det nettopp «våpensegl» man ønsket, altså heraldiske segl. Her var man på linje med andre som anla slike samlinger. Om seglsamlingen i Riksarkivet konstateres det at selv om bonde- eller bumerkesegl finnes i store mengder i det ordinære arkivmaterialet, er det i seglsamlingene svært få av i disse, idet de private seglene stammer fra borgere og embetsmenn.⁸ Ertersom de fleste av avtrykkene i seglsamlingen har proveniens, utgjør den et godt verktøy for heraldisk og personalhistorisk forskning.

Bergens Museum anlegger en seglsamling

Høsten 1910 begynte man ved den historisk-antikvariske avdeling på Bergens Museum å arbeide med etableringen av en seglsamling. Denne nye interessen kan skyldes arbeidet med katalogiseringen av museets manuskriptsamling som på den tid ble foretatt av cand. jur. Anthon Mohr Wiesener (1879 – 1947), som var engasjert til denne oppgaven.⁹ Det var også han som tok initiativet til seglsamlingen. I den forbindelse satte han omkring 1. oktober inn en notis i Bergens Aftenblad der han oppfordret de som hadde lakksegl eller brukte signetavtrykk i lakk, til å sende disse inn til museet. En av dem som sendte inn lakksegl, var Oberstløytnant D. Tønnesen, hvis brev av 7. oktober til museet begynner slik: «I anledning av den i 'Bergens Aftenblad' forleden indtagne opfordring til at indsende til museet våpensegl tillader jeg meg vedlagt» En uke senere, den 14. oktober, refererer også soknepresten i Sund til «en notis i Bergensavisere om Arbeide med en seglsamling ved Museet».¹⁰ At det faktisk ble arbeidet med en slik samling, fremgår også av et svarbrev Wiesener fikk fra en ung bergensk medisinstudent i hovedstaden, Georg Herman Monrad-Krohn, den 1. november 1910, og som endte slik: «Naturligvis kan De ta' min seilsamling, hvis De kan ha' nogen brug for den».¹¹ Samlingen kom da også til museet, omtalt i årsberetning som «en samling av gamle segl».¹² Det store skapet som fremdeles rommer det meste av seglsamlingen, fikk museet for øvrig laget til dette formålet i 1912. I et brev 2. november

nevner bestyrer av museets historisk-antikvariske samling, Håkon Shetelig (1877 – 1955), at «utstillingen av seglsamlingen paagaar i disse dager».¹³ Den 6. desember 1910 rettet Bergens Museum dessuten en henvendelse til Nationalmuseet i København med ønske om «aftrykk av de i Nationalmuseets 2. Afdeling værende, norske signeter».¹⁴ Det er uklart om utstillingen av lakksegl, eller heller virkning av denne interessen.

Imidlertid er det ikke urimelig å regne med at den oppmerksomhet som nå fantes omkring segslavtrykk, var en direkte foranledning til at Nanna Kinck (1840 – 1926) etter syv år som enke nå i 1911 ønsket å selge sin manns seglsamling til Bergens Museum. Hun var på dette tidspunktet nabo til museets biologiske stasjon på Møhlenpris. På den tid var seglsamlinger aktuelt stoff for de interesserte, og samme år kom Den Printzske seglsamling med sine omtrent 60 000 segl til Riksarkivet. Distriktslegen i Nordre Valdres, Hans Christian Printz (1817–1910), hadde på 1870-tallet for alvor begynt å samle på seglavtrykk. Hvilken tilgang han hadde til originaldokumenter av et slikt omfang, vites ikke – men det var altså mulig å skape en stor samling uten å være ansatt ved Riksarkivet. Det går igjen i litteraturen at ingen stilte spørsmål ved måten slike seglsamlinger ble til på – tapet av hverdagslige originaldokumenter synes ikke å ha gjort inntrykk når man nå sto overfor en fornem samling seglavtrykk. Det er derfor ikke rart at Wiesener i 1911 ikke stilte spørsmål ved samlingen som Nanna Kinck tilbød museet.

I 1910 hadde Bergens Museum altså begynt arbeidet med å etablere en seglsamling, og til og med avholdt en utstilling av seglavtrykk. Primus motor i dette arbeidet var Anthon Mohr Wiesener, og man må tro at drivkraften var hans interesse for personalhistorie og heraldikk. Året etter kom så den tilvekst som for alvor ga museets seglsamling volum og tyngde, nemlig ervervelsen av Den Kinckske seglsamling, og dermed var Seglsamlingen et etablert faktum.¹⁵ Å anlegge seglsamlinger var en forholdsvis ny institusjonell aktivitet for arkiver og museer, så det hadde på mange måter vært fritt frem for private samlere. Dermed kom den institusjonelle anleggelsen av seglsamlinger stort sett til å skje ved oppkjøp av allerede etablerte private samlinger.¹⁶ Og det var da også slik seglsamlingen i Bergen ble til.

Den Kinckske seglsamling

Bergens Museums årsberetning for 1911 omtaler under «Arkivet» ervervelsen av en større seglsamling: «Til

Fig. 12 | Ikke alle segl er heraldiske. Carl Esaias Rønneberg (1779 – 1858), en av Ålesunds viktigste grunnleggere, brukte i 1836 dette klassisistiske seglet der en oval med en stor R for Rønneberg, står lent opp mot en pedastal med form som en kanellert søyle med en urne og med guirlander rundt toppen. Pedastalen er omgitt av maritime symboler og en Merkurstav – ikke urimelig når Rønneberg var skipsreder og fiskeeksportør.
Foto: Adnan Iagic, Universitetsmuseet i Bergen.

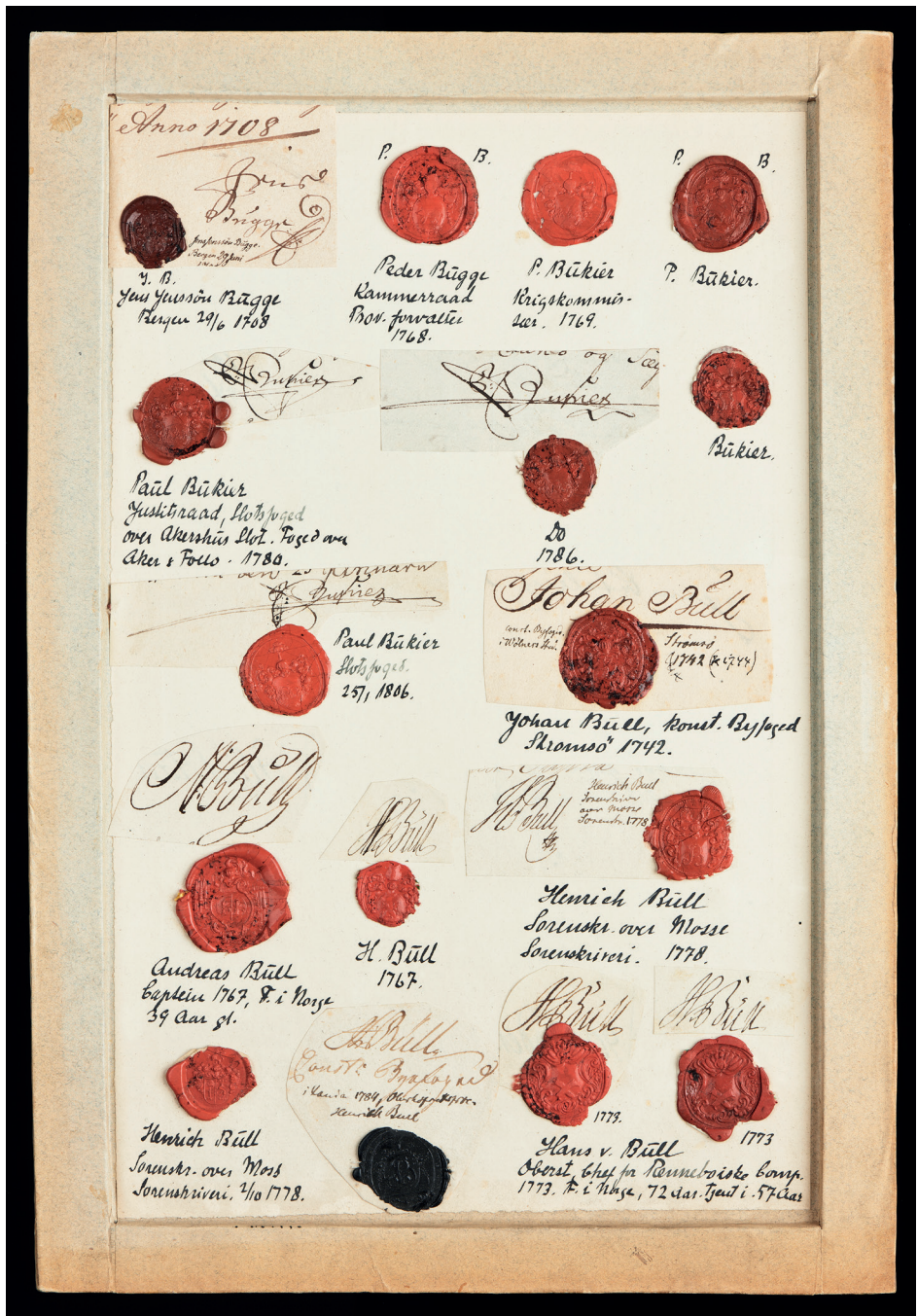

Fig. 13 | Den Kinckske seglsamling, bakke 131 B med seglavtrykk for Bugge og Bull. Vi ser at den har relativt høy kvalitet hva angår opplysningene, ofte både bruker av segler, dato og sted. Dette øker naturligvis samlingens verdi betydelig. Foto: Adnan Icaגיע, Universitetsmuseet i Bergen.

segl samlingen er fra fru Nanna Kinck indkjøpt en meget betydelig samling ældre norske segl, i det hele ca. 6000 stykker. Cand. jur. Anthon Mohr Wiesener har paatat sig arbeidet med at indordne disse i museets seglsamling». ¹⁷ Etter fremstøtet høsten 1910 hadde museet altså en «segl samling». Nanna Kincks mann, Hans Ernst Kinck (1820 – 1904) ble cand. philol. i 1847, og var fra 1849 til 1854 assistent ved Riksarkivet. Den gang var Christian Lange (1810 – 1861) riksarkivar, og selv om det bare ble kassert «hvad der utvivlsomt var uden Værdi for Historie og Administration», hadde Kinck akkurat den tilgangen på originale arkivalier som forklarer seglsamlingens tilblivelse. ¹⁸ I 1841 hadde en annen assistent, Bernt Moe, fått tillatelse til å beholde kasserte dokumenter fra marinearkiver, men uansett kunne man utvilsomt klippe ut et segl av allerede kassert materiale. ¹⁹ Og kassert ble det, anslagsvis 85 hyllemeter gamle arkivalier i årene 1845-1850. ²⁰ Basert på det forhold at Hans Ernst Kinck faktisk var ansatt ved Riksarkivet, og at Bergens Museum kjøpte seglsamlingen av hans enke i 1911, er det klart at denne samlingen ble til i årene 1849-1854 ved at Kinck i sin stilling ved Riksarkivet systematisk klippet ut seglavtrykk av omtrent 6000 originaldokumenter, alle med norsk proveniens.

Da ektemannen døde flyttet enken fra Lillehammer og tilbake til Vestlandet, til Bergen. Ved folketellingen 1910 bodde hun i Thormøhlensgate 47 på Møhlenpris og var altså nabo til museets biologiske stasjon. Kanskje flyttet hun tilbake til Rosendal året etter. Den 25. april 1911 skriver enkefru Nanna Kinck (1840–1926) i hvert fall derfra til direktør Jens Holmboe ved Bergens Museum og meddeler at hun hadde tre gamle portretter av hennes manns familie. Dette var trolig i forbindelse med museets arbeid med en kommende utstilling av malte portretter. Det var Wiesener som hadde ansvaret for den, og det var nok det personalhistoriske fokus som også gjorde gamle familiesegl aktuelle. I hvert fall tilføyet enkefru Kinck at hun la ved en del segl, «men da disse hører til en ordnet og katalogisert Seglsamling, som jeg ønsker at sælge, vil jeg gjerne faa dem tilbagesendt efter Afbenyttelsen». Og enkefruen fortsetter: «Der skulde vel ikke være nogen Mulighed for at Museet vilde kjøbe min Seglsamling? Den indeholder omtrent 6000 Segl og ved en Mængde af Seglene er vedføiet Eierens Navn, Bopæl og Stilling samt ofte egenhændig Underskrift. Stiftsarkivar Just Bing har engang havt Katalogen og kan derfor give Beskjed om den. Ærbødigst Nanna Kinck». ²¹ Hun hadde altså en seglsamling som var særlig interessant ved å være både ordnet og katalogisert – og til salgs. Åpenbart hadde statsarkivaren i Bergen, Just Bing (1866 – 1954) noen år tidligere hatt katalogen over samlin-

gen i hånden. Katalogen finnes ikke i dag, muligens ble den unødvendig da museet fikk seglavytrykkene montert og forsynet med katalogens tekster. Den 22. mai svarer bestyrer for den historisk-antikvariske avdeling ved museet imøtekomende: «Vi vilde nok ogsaa gjerne tænke paa at erhverve Deres seglsamling som jeg alt tidligere har hørt om gjennem dr. Bing.» Museets begrensede midler gjorde at man kunne avse 300 kr.²² Allerede to dager senere slår Nanna Kinck til, og 8. juni sendes seglsamlingen med dampskipet opp til Bergen i en liten koffert. Sjetelig kvitterer for mottakelsen dagen etter.²³

Den samling som kom til Bergen i juni 1911, besto altså av seglavytrykk ordnet og katalogisert og plassert i ulike nummererte konvolutter²⁴ og pakker – alt sammen lagt i en liten koffert. «Øverst i kufferten ligger en Del Segl opklæbde paa store Ark. Disse er ikke med i Katalogen, da de var ordnet paa en anden Maade end den der senere blev fulgt. Saa er der en hel Del ubestemte i en Æske og forskjellige Pakker.»²⁵ Så var det opp til Wiesener å innordne dette i

Fig. 14 | Side av subskripsjonsinnvitasjon som ble sendt ut fra museet som innlegg i et nummer av Heraldisk Tidsskrift, oktober 1987. Som man vil se står det «Den Grundtvigske Seglsamling», men det skulle altså ha stått Den Kinckske. Strektegningene var utført av en av museets tegnere, Vibeke Dahl. I våpenskjoldet for familien Blom ser man et eksempel på skraveringer som angir fargene: I blått skjold en grønn tue hvorpå tre blomster i sølv Videre ser vi at våpenskjoldene til Baade og Blom alle er «talende», blomst = Blom; båt = Baade. Foto: Martin Sunnqvist, Societas Heraldica Scandinavica

Den Grundtvigske Seglsamling		
38	B 9504/103/A	ri
BAADE	Peter Daniel prost i Borgund, Sunnmøre.	1810
Blasonering:	I gull 3 blå(?) båter.	
Hjelmtegn:	Båt under 5-oddet stjerne mellom to vesselhorn.	
54	B 9504/118/F	ri
BLOM	Jan justisråd og sorenskriver i Søndre Jarlsberg.	1788
Blasonering:	I blått 3 tulipaner på grønn tue.	
Hjelmtegn:	3 tulipaner.	
	Det finnes dessuten to stort sett identiske utgaver brukt av Gustavus Blom, tollbetjent i Kongsberg 1802, og av en Blom i Stavanger 1807.	
	a) To utgaver brukt av Gustav Peter Blom, sorenskriver i Nedre Jarlsberg 1810–11, viser våpenet med en smal bord belagt med 12 nagler (118/J).	
	Tuen nevnes verken i CNS 1976 eller LHN 1978, men derimot i HT 1973 bd. 3, s. 350.	
55	B 9504/118/E	ri
BLOM	Daniel	1704
	seglet brukt av Kristen Niels Josten's Biorntuedt 3/11 1704.	
Blasonering:	I skjoldet en naturalistisk blomst m. 8 blader.	
Hjelmtegn:	En naturalistisk lije(?).	
Innskrift:	DANIEL BLOM	

museets seglsamling. Av museets årsberetning for 1912 fremgår det at man til museets seglsamling fikk laget «et stort skap, hvor hele samlingen vil bli alfabetisk indordnet, saa den kan være tilgjengelig for interesserte». (Fig. 1) Det var det Wiesener skulle gjøre: «Som meddelt i forrige aarsberetning har cand. Jur. Anthon M. Wiesener begyndt indordningen av fru Nanna Kincks seglsamling, men har paa grund av andet arbeide ikke faat dette fuldført i det forløpne aar.»²⁶ På dette tidspunkt var seglsamlingen jo nesten synonym med nyervervelsen fra 1911, men det tok altså Wiesener et par år, og resultatet var et skap med museets seglsamling, dvs. både den Kinckske samlingen og andre segl i museets eie. Det forklarer også hvorfor det finnes segl i skapet som er datert til årene etter opphavsmannens død i 1904. Wiesener måtte få åpnet alle pakker og konvolutter, montere alle seglavtrykkene i rett rekkefølge på skapets 394 bakker, og føye de opplysningsene til som gikk frem av katalogen. Det var denne katalogen statsarkivar i Bergen Just Bing (1866 – 1954) hadde sett og fortalt Håkon Shetelig om. Wiesener ble for øvrig fra november 1913 ansatt som museets bibliotekar.

Seglavtrykkene i den Kinckske seglsamlingen er først og fremst fra 1700-tallet, med enkelte seglavtrykk fra 1600-tallet og en del flere fra første halvdel av 1800-tallet. Lakkseglene er klippet ut av originaldokumenter med norsk proveniens. Ofte er det bare selve seglavtrykket som er klippet ut, i så fall har Kinck notert navn og ev. sted og årstall eller annet, som sagt gjør akkurat dette samlingen særlig interessant. (Fig. 13) Ifølge sakens natur måtte slike opplysninger nedtegnes umiddelbart. I noen tilfeller har det vært mulig å klippe så mye ut omkring seglavtrykket at også en originalsignatur kom med. I den perioden Kinck var assistent ved Riksarkivet holdt arkivet til på Akershus, og det var antakelig ikke så vanskelig for en assistent å få arbeide der uforstyrret. På forespørsel har Riksarkivet forklart at Kinck jo arbeidet der i en tid der «man fikk inn uordnede arkiver fra fjern og nær. Arkivordningen foregikk her, og en del gikk til kassasjon. Mye fra korrespondansearkivene ble kassert, og det er nærliggende å tro at det her var mengder med segl. De som var interessert kunne forsyne seg uten at det gikk utover det som ble arkivert. Vi kan ikke bekrefte at segl er klippet ut av dokumenter i arkivet.»²⁷ Med andre ord: Kinck satt på sitt kontor og ordnede arkivmaterialet, idet korrespondanse som han ikke fant særlig interessant ble kastet, men den ble ikke kastet før han hadde klippet ut seglavtrykket til sin private samling og notert navn, tid og sted. Selv et så stort antall kasserte brev kunne ikke oppdages hvis bare kassasjonen skjedde før Riksarkivets registrering. Var brevet ikke katalogisert, visste jo ingen at det fantes, og det etterlot seg intet hull dersom

det ble kastet. Det synes imidlertid ikke å ha blitt klippet ut segl av arkivverdige dokumenter. Naturligvis forsto alle at et utklippet lakksegl hadde sittet på et originalt dokument, men dette var en etablert praksis, og tapet av angivelig uviktige dokumenter synes å ha vært en akseptert kostnad ved anleggelsen av en seglsamling.

Den Grundtvigske seglsamling

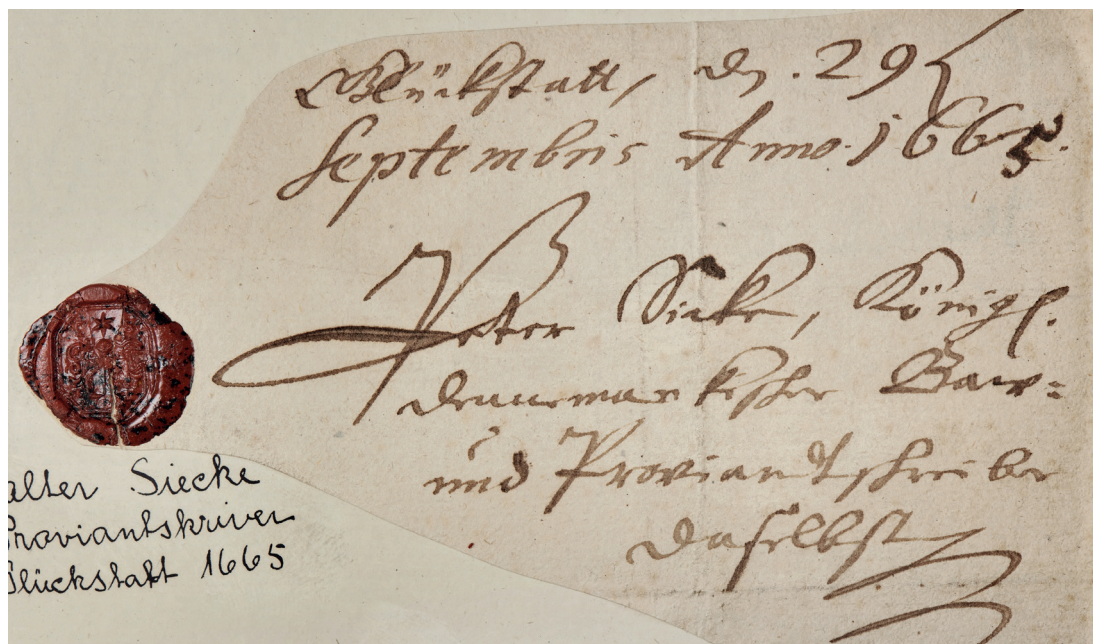
Langt den overveiende delen av seglavtrykkene i Universitetsmuseets samling tilhører altså Den Kinckske seglsamling. Bare en relativt liten del, 275 avtrykk, utgjøres av Den Grundtvigske seglsamling som naturlig nok i alt vesentlig består av danske segl. Grundtvig-navnet fikk den fordi samlingen ble skapt av Frederik Theodor Wilhelm Grundtvig (1839 – 1918), apoteker og bankbestyrer i Sakskøbing på Lolland i Danmark. Da han døde den 21. oktober 1918, gikk samlingen til hans sønn, Hroar Grundtvig (1873 – 1964). Han hadde giftet seg i Bergen i 1903 og interesserte seg åpenbart lite for lakksegl, så han ga nokså umiddelbart samlingen til Bergens Museum. Jeg besøkte i februar 1987 hans gamle sønn i Bergen, Holger Grundtvig (1904 – 1995), som kunne fortelle at faren i august 1920 hadde gitt en seglsamling til Bergens Museum. Jeg trodde da at dette gjaldt hele skapet. Ettersom det samtidig forble en gåte hvordan en dansk bankbestyrer og apoteker i Sakskøbing på slutten av 1800-årene hadde tilgang til tusenvis av originale dokumenter med norsk proveniens, falt saken imidlertid aldri helt til ro. Det fantes ingenting i bankbestyrerens levnetsbeskrivelse som kunne gi en forklaring.²⁸ (Fig. 14) Nå fantes det for så vidt en parallell til Grundtvig, nemlig en samling på rundt 1500 segl som en sparekassedirektør Carlsen hadde etablert rundt 1875, og som sønnen så ga til Rigsarkivet i København i 1932.²⁹ Likevel ble det i pandemi-sommeren 2021 aktuelt med en ny undersøkelse av hvordan det nå faktisk forholdt seg med Universitetsmuseets seglsamling. Som vi har sett, skulle de nye undersøkelsene 34 år senere vise at det var en helt annen som hadde tilgang til de norske dokumentene, nemlig assistent Kinck på det norske Riksarkivet. Selv om en systematisk gjennomgang av inngående post 1918-1921 i museets arkiv ikke har resultert i noe funnav brev om denne saken fra Hroar Grundtvig, er det ingen grunn til å tvile på at den opplysningen Holger Grundtvig ga meg den 26. februar 1987, i alt vesentlig var korrekt.

Seglsamlingen etter 1920

Universitetsmuseets seglsamling omfatter omtrent 7500 seglavtrykk, stort sett alle i lakk. Hovedparten av seglavtrykkene, rundt 6500 stykker, oppbevares i furuskapet laget i

1912. Bakkene 1-38 er ulike segl som museet hadde, bysegl, departements- og andre institusjonssegl, post-, militær-, toll- og stiftssegel. Bakkene 39-74 utgjøres av den Grundtvigske seglsamling, og så er resten, bakkene 75-394, den Kinckske seglsamling. I 1942 (tilv.nr. 26/1942-43) kom gravør Hellig Ruis (1871 – 1939) seglsamling, som besto av rundt 70 nye avtrykk av signeter og segl gravøren hadde produsert. Sønnen Halfdan (1905 – 1978) var nok den som ordnet med farens ettermøle. Han var selv gravør, og forsynte også seglsamlingen med nye avtrykk av sine verker, i hvert fall til 1945. I samlingen, som omfatter omkring 70 avtrykk, ligger et brev fra Halfdan Rui til den kulturhistoriske avdelingen, datert 8. februar 1945. Han avslutter brevet: «Hvis jeg skal kunne opretholde leveringen til Deres seglsamling, må det bli på betingelse av at De kan skaffe meg et par stenger lakk av brukbar kvalitet.» Utover dette omfatter museets seglsamling By 9506, Den Lehmkuhlske seglsamling, et hefte med 282 avtrykk, uten bestemmelse eller tekst, mange av dem i forholdsvis dårlig stand. Den ble samlet av Kristofer Lehmkuhl (1855 – 1949) og kom inn til Universitetsbiblioteket i januar 1950, hvorfra den ble overført til Universitetsmuseet (den gang Historisk museum) i mars 1987.³⁰ I 1956 mottok museet en gave fra gartner Nils Fischer Hansen i Bergen: et «album m/ seglavtrykk» og to signeter (By 6035-6037). Den omfatter 132 seglavtrykk. Endelig finnes det flere sigarkasser med nyere seglavtrykk, som oftest av eldre signeter eller seglstamper, en del er av signeter i museets eie. På seddel som

Fig. 15 | «Glückstadt, d. 29 Septembris Anno 1665. Peter Siecke, königl. dennemarksche Bank- und Provianteschreiber daselbst». Den kgl. danske bank- og proviantskriver i Glückstadt, Peter Siecke, sendte altså sitt brev den 29 september 1665. Det er ikke lett å tyde våpenskjoldet, men mest sannsynlig er skjoldet lodrett delt, i dekstre felt en stående månesigd i ne, i sinistre felt tre sekstakkete stjerner over hverandre. Hjelmtegnet er en sekstakket stjerne, den flankeres av initialene P. S. Små seglavtrykk tyder nok på bruken av en ring, her med et med et åttekantet signet, typisk for 1600-årene. Glückstadt var en liten havneby som Christian IV i 1617 lot anlegge ved Elben for å konkurrere med Hamburg. Det lyktes aldri – heller ikke selv om han lovet tilflyttere religionsfrihet.
Foto: Adnan Icaagic, Universitetsmuseet i Bergen.

lå sammen med kassene, sto det at eskene ble funnet i en trekasse i steinmagasinet høsten 1985. Kassen hadde vedlagte etikett: «Dubletter av Hist. Mus's samling? Tillegg til Hist. Mus's samling. Hvis avtrykkene plasseres på annen måte må cigareskene få B-numre.»

Noen stor interesse for sin seglsamling viste museet vel aldri, bortsett fra i 1987, men i hvert fall ble enkelte av bakkene i det store furuskapet behandlet av Konserveringsavdelingen i 1970. Selv om vi ikke i dag ville etablert en seglsamling ved å klippe selgavtrykk av gamle dokumenter, kaste dokumentene og beholde lakkavtrykkene, inngår de i dag i vårt forvaltningsansvar. Og da må vi som universitetsmuseum vite noe om dem og deres historie – og så godt som mulig gjøre kunnskapen tilgjengelig for publikum. (Fig. 15) Så får vi trøste oss med at seglsamlingene tross alt artikulterer både personal-, institusjons- og kulturhistorie.

NOTER

1. BMA I C.2: Kopibok 1, nr. 84, brev av 5 mai 1831.
2. Dette gjaldt imidlertid ikke segl og signeter knyttet til laugsamlingen, de ligger fremdeles under Bysamlingen.
3. Bartholdy, Nils G.: Selgsamlingen, i: *Rigsarkivet og hjelpebidlerne til dets benyttelse*, I, 2. bind, red. Wilhelm von Rosen, utg. av Rigsarkivet, København, E. C. Gad:1983, s. 909-916, her s. 909.
4. Herstad, John: «Archivaren, - Gud vebar'en!» Henrik Wergeland som riksarkivar, *Riksantikvarens skriftserie*, nr. 29, Oslo, Messel forlag:2008, s. 153-185.
5. Ibid. s. 164-165.
6. Ibid. s. 176.
7. Brunchorst, Jørgen: *Bergens Museum 1825-1900. En historisk fremstilling*, Bergen, John Grieg:1900, tilleget, p. 4.
8. EA-4046 - Seglsamlingen, Lakkseglsamlingen (arkivportalen.no), besøkt 13.06.2022.
9. Selv tiltrådte Wiesener for øvrig 1. januar 1914 stillingen som bibliotekar ved Bergens Museum.
10. Presskopibok 1909-1911, inngående jnr. 396/10 og 407/10. Den største samlingen som kom inn fra en innsender var 17 avtrykk, jf. Shetelig's takkebrev 17. okt., presskopibokens s. 718.
11. Ibid., jnr. 435/10. G. H. Monrad-Kroh (1884-1964). Da hans far, Hjalmar, først døde i 1931, var det altså ikke tale om det som i realiteten var farens samling.
12. *Protokoll over gaver og innkjøp 1869-78*, sign. F21, fol. 12a, 08.10.1869. Krohns gave er omtalt i *Aarsberetning for Bergens Museum 1910*, Bergen 1911, s. 58.
13. Ibid., brev til fiskeriinspektørassistent Johs. O. M. C. Simonns 2. november 1910, s. 771. Under Det norske historikermøtet i Bergen sommeren 1910 hadde museet vist en paleografisk utstilling basert på egen manuskriptsamling. Også den kan ha bidradd til interessen for seglavtrykk.
14. Ibid. 6. des. 1910; henvendelsen ble besvart av Mackeprang fra Nationalmuseet den 10. des. samme år.
15. Se *Statistiske meddelelser*, utg. av Statistisk sentralbyrå, Oslo, H. Aschehoug & Co. 1947, s. 241, 245, 246. Det nevnes at Bergens Museum har «en seglsamling som ikke er katalogisert», s. 246.
16. Ibid. s. 61-63.
17. *Bergens Museum, Aarsberetning for 1911*, Bergen 1912, s. 70-71.
18. Herstad 2008, s. 154.
19. Ibid. s. 165.
20. Ibid. s. 256, note 8.
21. Inngående skriv, journalsaker jnr. 152/11, brev datert Rosendal 25 april 1911.
22. Presskopibok 1909-1911, s. 141, brev av 22. mai 1911, jnr. 152/11.
23. Inngående brev, 24. mai 1911, jnr. 194/11, 2. juni 1911, jnr. 208/11, og rundt 13. juni, jnr. 223/11. Presskopibok 1909-1911, s. 166, brev fra Shetelig 9. juni 1911, jnr. 216/11.
24. Brev fra Nanna Kinck 24. mai, jnr. 194/11, «De Segl, jeg sendte, hører til i smaa nummererte Konvolutter, som nu ligger tomme. I disse maa altsaa Seglene lægges ind for Katalogens Skyld».
25. Brev fra Nanna Kinck, 2. juni, jnr. 208/11.
26. *Bergens Museum, Aarsberetning for 1912*, Bergen 1913, s. 54.
27. Brev til forfatteren fra Riksarkivet v/ rådgiver Simon Trøan, 16.09.2021.
28. En slik sendte han inn da han ble utnevnt til ridder av Dannebrog 27.01.1915; se Aner til mine børn Ulf og Stig Frederik Theodor Wilhelm Grundtvig (hammerweb.dk), besøkt 31.07.2021.
29. Grandjean, Poul Bredo: *Rigsarkivets seglsamling*, i *Meddelelser om Rigsarkivet for årene 1921-1955*, utg. Rigsarkivet, København, Ejnar Munksgaards forlag: 1958, s. 61-68, her s. 65.
30. Se inngående journalsaker nov. 1986-1987, brev fra Universitetsbiblioteket 9 mars 1987.

Henrik von Achen,
Professor